

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ
ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ**

Попик О.В.

У статті проаналізовані проблемні аспекти діючої системи екологічного управління. Представлені існуючі концептуальні моделі оптимізації та гармонізації взаємозв'язків у системі «людина-довкілля». Сформовані та наведені ключові положення Концепції екологоорієнтованого управління та актуальність її реалізації.

Вступ. Існуюча та діюча модель екологічного управління в країні, що являє собою ієрархічну структуру ланок різного рівня та сфер впливу, виявляється недостатньо дієвою та ефективною, щоб гідно реагувати на сучасні виклики змін параметрів навколишнього середовища в умовах нестійкої соціально-економічної кон'юнктури. Однією з істотних вад діючої моделі екологічного управління в країні є відсутність принципів комплексності та системності, які є базовими для елементів навколишнього світу. Виявляється основне протиріччя в організаційній побудові керуючого апарату та керованої системи, що призводить до накопичення системних помилок, ентропії та наслідком якого є погіршення параметрів навколишнього природного середовища, що тягнуть за собою низку істотних соціально-економічних проблем.

Постановка проблеми. Задача підвищення методологічного рівня управління природокористуванням (особливо в сучасних та майбутніх реаліях перехідного періоду до ринкової економіки) зумовлює нагальну необхідність системного підходу до цього питання, конкретним проявом якого є розгляд природокористування як системи, та відповідно управління їм також з позиції системного аналізу та уявлення [1].

Фундаментальність аналізованого питання полягає у накопиченні масиву теоретичних доробок різних наукових шкіл, формуванні семантичних відмінностей у понятійному апараті, що потребує певної систематизації та адаптації існуючої методологічної основи щодо вирішення сучасних проблем природокористування. Не зважаючи на велику кількість похідних у визначенні управлінських відносин в системі «людина-довкілля» у представленому дослідженні пропонується розглядати перехідні аспекти від найбільш узагальнюючого поняття «екологічного управління», яке відображає сутність та характер соціально-екологічних взаємовідносин, до «екологоорієнтованого управління», як нової моделі більш свідомого та гармонійного управлінського впливу людини на довкілля.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Дослідженню питання управлінської діяльності в сфері охорони довкілля присвячені праці вітчизняних вчених: Андрєєвої Н.М., Буркинського Б.В., Бистрякова І.К., Громової О.М., Жулавського А.Ю., Ковальової Н.Г., Мельника Л.Г., Степанова В.М., Прокопенко О.В., Шевчука В.Я., Харічкова С.К., Хлобистова Є.В., Хумарової Н.І., та закордонних: Несса А., Тофлера Е., Капра Ф. та інших.

У роботі Хижнякової Н.О. [2] у якості інструменту вирішення еколого-економічних проблем приводяться екологоорієнтовані управлінські рішення (ЕОУР), тобто такі управлінські рішення, які акцентують увагу на екологічних аспектах і надають перевагу екологічним критеріям, тобто це певна конкретизація дій, необхідних для вирішення еколого-економічних проблем.

У працях Жулавського А.Ю., Павленко О.О. та Алібекової Ю.Т. [3-4] обґрунтовується необхідність екологізації системи управління територіальними одиницями різного рівня, завдяки створенню нової парадигми мислення та включення екологічного та соціальних показників поряд з існуючими економічними.

Ґрунтовні напрацювання одеських вчених щодо розвитку організації управління природокористуванням в межах локальних та глобальних економічних систем доводять, що переорієнтація систем управління є частковою. Відбулось зміщення орієнтирів з державного управління на територіальний рівень, тоді як первинна ланка управління природокористуванням в виробничій та невиробничій сферах залишається без принципів змін. Зокрема, у частині реформування його власної системи та відповідної взаємодії як по вертикалі, так й по горизонталі – в межах територіальної системи впорядкування та координації управлінських функцій між первинною господарською ланкою – суб'єктом господарювання, первинною територіальною ланкою – об'єктом природокористування та первинною ланкою територіального управління [1].

Не зважаючи на велику кількість наукових доробок у сфері гармонізації взаємовідносин у системі «людина-довкілля» наразі й досі не отримали чіткого та повноцінного розвитку наукові основи організації та управління природокористуванням в умовах ринкової економіки, не сформовано єдиної методологічної основи подолання системної кризи природокористування, відсутній аналіз та прогнозування перспектив адаптації нових форм і методів управління в умовах кризових ситуацій ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Існуюча та діюча наразі модель екологічного управління передбачає існування ієрархічних рівнів реалізації управлінського впливу, серед яких:

- об'єктний - окреме підприємство, чи промислова зона;
- локальний (місцевий) – територіальна громада (селище, місто);
- регіональний - сформована адміністративно-територіальна одиниця регіонального рівня;
- глобальний – країна загалом, економічний макрореґіон.

Основними вадами такої управлінської структури є те, що, по-перше, у зв'язку з постійними трансформаційними політичними процесами та економічною нестабільністю в країні відбулося формування неефективної організаційної структури із порушеними внутрішньо-системними координаційними зв'язками; та, по-друге, адміністративно-територіальний поділ управлінської структури здебільшого не співпадає із фізико-географічним та екологічним районуванням території, що ускладнює формування ефективних управлінських структур. Крім того, у зв'язку з інтенсифікацією інтеграційних процесів в країні виникають певні протиріччя та розбіжності на тлі незгодженості національного законодавства України із Європейською нормативно-правовою базою в природоохоронній сфері. Порушення координаційних зв'язків між системою державного екологічного управління та Європейською практикою природоохоронної діяльності знижують загальну ефективність реалізації цілей та завдань концепції сталого розвитку, що

уособлюють у собі принципи гармонізації впливу людини на довкілля та соціо-еколого-економічну сталість.

Усвідомлення загрозливих наслідків недалекоглядної екологічної політики, пришвидшення темпів руйнування природних екосистем та зниження їх асиміляційної ємності через загрозливі масштаби техногенного впливу, кліматичні зміни та інші глобальні виклики сучасності призвели до переосмислення ролі та місця людини у вирішенні питань природоохоронного спрямування, що знайшло відображення у політичній та соціально-економічній площині. Це об'єднало світову наукову, політичну спільноту та громадськість довкола питань збереження навколишнього середовища, та призвело до формування певних стратегічних орієнтирів та векторів розвитку, що враховують екологічну складову. У Таблиці 1 представлені основні концепції та моделі розвитку суспільства із врахуванням екологічної домінанти розвитку.

Представлені у таблиці 1 концептуальні доробки, не зважаючи на фундаментальність наукової складової, методологічну основу та певну імплементацію у міжнародну нормативно-правову базу не охоплюють увесь спектр завдань екологічної проблематики. Це підкреслює важливість та актуальність пошуку більш утилітарних природоохоронних концепцій, що передбачають реальні організаційні та управлінські алгоритми, інструменти та механізми реалізації екологічно-збалансованого та соціально-вмотивованого розвитку. Однією з нових моделей розвитку є Концепція екологоорієнтованого управління (далі - Концепція), що спирається на найбільш вдало реалізовані принципи аналізованих концептуальних доробок розвитку суспільства та фундаментальні теоретико-методологічні основи управлінської науки.

Екологоорієнтоване управління – це процес інтегрованої сукупності впливу на соціально-економічну систему з метою досягнення запланованого цільового результату, який спрямований на імплементацію екологічної складової у соціально-економічний розвиток [5].

Універсальність принципів та інструментів екологоорієнтованого управління передбачає використання основних положень Концепції у якості інтегративного підходу як на рівні окремого підприємства, так і на галузевому та адміністративно-територіальному рівні.

Екологоорієнтоване управління торговельним підприємством визначається як частина загальної системи управління ним, метою якої є забезпечення досягнення поставлених економічних цілей щодо здійснення торговельних процесів із дотриманням принципів економіки природокористування й охорони навколишнього середовища [6]. Метою заходів екологоорієнтованого управління торговельним підприємством є максимально можливе зниження чи запобігання негативному впливу торговельних процесів на навколишнє природне середовище, що пропонується реалізовувати шляхом оптимізації (коригування) існуючого процесу товароруху або шляхом його повної заміни на новий екологічно орієнтований.

Прикладами галузевого екологоорієнтованого управління є управління лісовими ресурсами, під яким Ярова І.Є. [7] розуміє систему, що охоплює: екологічне управління лісгосподарськими виробництвами, екосистемне управління лісами, еколого-економічне управління лісгосподарюванням, екологоорієнтований лісгосподарський менеджмент; а також управління морським природокористуванням, під яким Громова О.М. [8] розглядає діяльність по раціональному освоєнню та використанню морського природно-ресурсного потенціалу, націлену на його охорону та відтворення.

Таблиця 1

Концептуальні моделі розвитку суспільства з врахуванням природоохоронного критерію

Назва Концепції	Сутнісний зміст та ключові положення
Концепція Сталого розвитку (міжнародна та вітчизняна)	Гармонійне співіснування людини та навколишнього середовища без зниження темпів економічного зростання. В основу Концепції закладено усвідомлення принципу нерозривності та єдності навколишнього середовища та соціально-економічного розвитку.
Концепція Екології (Буркинський Б.В., Мелешкін М.Т. Степанов В.Н. та інші)	Основною метою концепції є вирішення задач забезпечення збалансованого (гармонійного) розвитку економіко-екологічних систем в умовах інтенсифікації освоєння природно-ресурсного потенціалу.
Концепція екорозвитку (Акімова Т.А.)	В основі концепції екорозвитку закладена ідея порівняння природних і виробничих потенціалів території. У центрі проблеми знаходиться регламентація розміщення та концентрації продуктивних сил в залежності від умов еколого-економічного балансу, тобто від відповідності природоємності виробництва та екологічної техноємності природного комплексу території.
Концепція екоінноваційного розвитку (Андрєєва Н.М., Ніколаєв Ю.О., Садченко О.В., Хумарова Н.І.)	Орієнтування на стимулювання інноваційних процесів та їх подальше застосування для вирішення питань екологічного спрямування.
Концепція комплексного природокористування (Балджи М.Д., Харічков С.К.)	Основна мета концепції полягає у забезпеченні перспектив сталого просторового розвитку регіонів на основі використання його природно-ресурсного потенціалу з метою активізації соціальних, екологічних та економічних завдань.
Концепція екологічної безпеки	Основна мета концепції полягає в забезпеченні стану екологічної безпеки, що постає можливим завдяки розробці та реалізації принципів, механізмів та інструментів охорони навколишнього середовища, безпеки існування та життєдіяльності людини.
Концепція глибинної екології (А. Несс та інші)	Концепція глибинної екології є проявом класичної біоцентристської теорії, що визначає домінуючі інтереси живої природи, а найважливішою цінністю збереження умов та первісних кондицій навколишнього середовища в протизагаду задоволенню потреб людства.
Концепція інформаційно-екологічного суспільства	Безпечний стійкий розвиток інформаційно-екологічного суспільства постає як синхронізація процесів структуризації та функціонування природної, соціальної, духовної підсистем, що забезпечує оптимальний режим розвитку завдяки механізмам самоорганізації й адаптивного управління.

Екологоорієнтоване управління складними економіко-екологічними системами дозволяє розглядати у якості об'єкта реалізації управлінського впливу не тільки підприємство чи галузь, але й сформовані територіальні комплекси. Хумарова Н.І. [5] розглядає екологоорієнтоване стратегічне планування територіальних економіко-екологічних систем (ТЕЕС), як функцію екологоорієнтованого соціально-економічного розвитку. Жулавський А.Ю., Павленко О.О., Алібекова Ю.Т. та інші [9] дещо конкретизують об'єкт

управлінського впливу, та розглядають можливість реалізації екологоорієнтованого управління у межах певної адміністративно-територіальної одиниці (район, область, місто).

Однак, попри потужну теоретичну базу аналізованої Концепції, нами вбачається недостатня розробленість механізму її реалізації саме на рівні міста (громади), як складної урбоєкосистеми із інтенсивними потоками речовини, енергії та інформації. Враховуючи пришвидшення темпів розвитку міст у сучасному світі, збільшення кількості міського населення та переорієнтування галузей економіки із превалюванням сфери послуг та інформаційних технологій (ІТ), місто постає у якості осередку інтенсивного впливу людини на довкілля та універсальною базовою одиницею реалізації ключових положень Концепції екологоорієнтованого управління.

Відповідно до визначення К. Доскалу та інших [10], екологоорієнтоване управління – це процес спостереження, діагностики, аналізу, творчого пізнання та адаптації, що включає збір інформації про стан довкілля, розгляд можливих передумов таких змін та первинну кількісну оцінку наслідків перетворень та порушень умов навколишнього середовища.

Враховуючи складність, багатофункціональність та поліелементність системи екологоорієнтованого управління нами вбачається доцільним та необхідним розробка певної узагальнюючої структурно-логічної схеми моделі екологоорієнтованого управління (Рис. 1.), що найбільш повно розкриває його теоретичні положення.

Запропонована модель передбачає взаємодію трьох основних елементів, а саме керуючого апарату, керованої системи та системи оцінки якості реалізованого управлінського впливу. Керуючий апарат охоплює координаційні дії на рівні державного та галузевого управління, місцевого самоврядування, громадських ініціатив та інших свідомих екологоорієнтованих управлінських впливів. Система управління складається із функціональних блоків (соціальний, економічний, політичний та інші), що формують інтегральний план реалізації головних цілей та завдань екологоорієнтованого розвитку конкретної просторово-територіальної системи, виробничого комплексу чи об'єкту.

Керована система у ресурсному аспекті включає матеріальні, економічні, екологічні, інформаційні та інші ресурси, а також можливі шляхи їх залучення у подальші виробничі процеси, когнітивну (пізнавальну), наукову та творчу діяльність.

У загальному аспекті керована система є об'єктом управлінського впливу та може мати форму не тільки просторових комплексів, а й технологічних схем та операцій, без конкретизації меж та структурної організації.

Система показників та індикаторів стану керованої системи являє собою механізм контролю та визначення ефективності методів управлінського впливу. Охоплюючи усю сукупність параметрів благополуччя аналізованих систем, вона дозволяє корегувати управлінський вплив за принципом зворотного зв'язку та в той же час змінювати методологічний апарат емпіричних та розрахункових вимірів, якщо їх точність викликає сумніви.

Система контролю, так само як і керуюча та керована системи, не звужується до аналізу моніторингових досліджень за станом довкілля, економічних чи соціальних показників. Це більш повна індикативна система, що змінює набір аналізованих параметрів в залежності від масштабу та характеру системи, що контролюється.

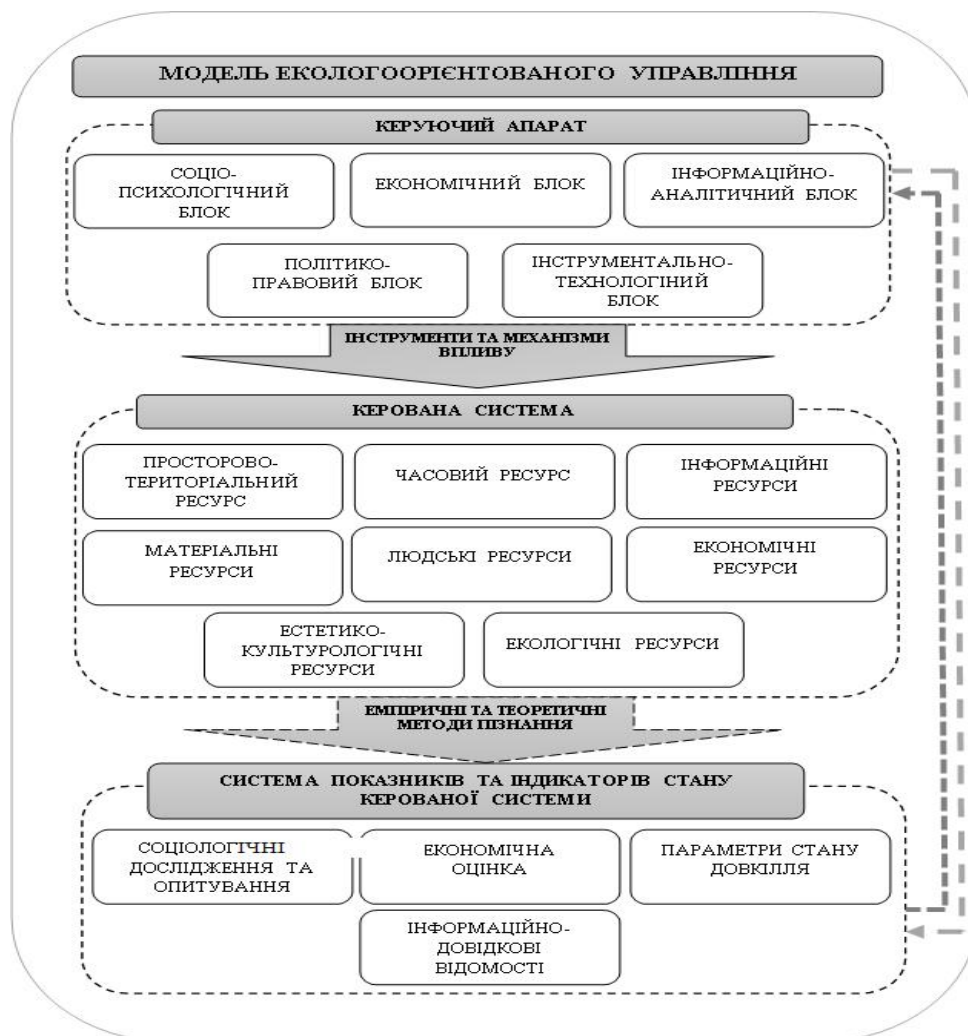

Рис. 1. Структурно-логічна схема моделі екологоорієнтованого управління

Висновки. Таким чином, екологоорієнтоване управління є інтегративним процесом та організаційною формою впливу на системи будь-якої складності та природи, це сукупність стратегічно визначених дій та заходів, націлених на досягнення визначеної мети із врахуванням та наданням пріоритетності екологічній складовій. Екологоорієнтоване управління постає логічною формою еволюції положень та представлень щодо екологічного управління, як певна форма екологізації управлінської системи, що ґрунтується на засадах сталого розвитку із використанням інноваційних заходів в умовах нового, інформаційного суспільства. Концептуальною основою екологоорієнтованого управління постає глибинна трансформація світосприйняття із домінантою екологічного імперативу у триаді соціо-економіко-екологічного розвитку.

Перспективними напрямками досліджень є імплементація принципів екологоорієнтованого управління у межах адміністративних утворень щодо можливості реалізації екологоорієнтованого управління в міських агломераціях, як осередків інтенсивного антропогенного та техногенного навантаження

людини на довкілля. Зважаючи на той факт, що рівень урбанізації в світі невинно зростає, пошук можливих шляхів гармонізації взаємовідносин у системі «суспільство-природа» на базовому, місцевому рівні постає однією з найбільш гострих проблем та нагальним викликом сучасності.

Література

1. Буркинський Б.В. Природопользование: основы экономико-экологической теории. / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН України, 1999. – 350 с.
2. Хижнякова Н.О. Сутність екологоорієнтованих управлінських рішень та їх роль у вирішенні еколого-економічних проблем / Н.О. Хижнякова // Актуальні проблеми економіки. - № 11(137). – 2012 г. – с. 181-188
3. Жулавський А.Ю. Проблеми екологізації системи управління адміністративно-територіального рівня / А.Ю. Жулавський, О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // Механізми регулювання економіки. - № 4. – 2011 р. – с. 34-38
4. Алібекова Ю.Т. Формування системи екологоорієнтованого управління на базовому рівні, на рівні адміністративного району та області / Ю.Т. Алібекова // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». - № 2. – 2014 р. – с. 5-16
5. Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку території / Н.І. Хумарова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 408 с.
6. Решетнікова І.Л. Методичні підходи до еколого-орієнтованого управління торговельним підприємством / І.Л. Решетнікова // Механізм регулювання економіки. – 2009. - № 4, Т. 1. – с. 42-47
7. Ярова І.Є. Концептуально-методологічні засади розвитку екологічно орієнтованого управління лісо господарюванням / І.Є. Ярова // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Вип. 4 (52). – 2012 р. – с. 174-181
8. Громова О.М. Экономико-экологическое регулирование морского природопользования: государственные и рыночные методы. / О.М. Громова – Одесса, Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2001. – 314 с.
9. Звіт про науково-дослідну роботу «Екологічно-орієнтовані стратегії управління соціально-економічним розвитком території» / Керівник НДР к.е.н., доц. Лук'янихін В.О. – Суми, 2014 р. – 144 с.
10. Cornelia D. Guse and other Environmental-oriented management strategy/ Dascalu1Cornelia, Caraiani1Chirata, G. Raluca // African Journal of Business Management, 2012. - Vol. 6 (18)- P. 5829-5839

Abstract

In the article the problematic aspects of the acting environmental management system are considered. Structural and organizational weaknesses of the acting model and the preconditions of their formation has been presented. Also, author presented existing conceptual models of optimization and harmonization of relationships in the system "human-environment" that formed in response to the threatening changes in environmental parameters. Key position of the Concept of Environmental-oriented management and conditional pattern of the main principles of Environmental-oriented management has been formed and presented. The main elements of which are: management unit, controlled system, and a system of assessing the quality of implementation of management influence. The urgency of implementing proposed concept at the local level has been also considered.